

Д-р. Лидија Хрусићова

**ЕВРОПЕИЗАЦИЈАТА
КАКО ФАКТОР ЗА
ДЕМОКРАТСКИ РАЗВОЈ
НА ТРАНЗИЦИСКИТЕ
ДЕМОКРАТИИ**

АПСТРАКТ

Ако во почетокот на транзицијата политолозите се занимаваа со претпоставките кои го попречуваат/забавуваат одот кон демократија на некогашните комунистички држави, идентификувајќи ги како значајни фактори: историскиот развој политичката култура, социоекономското опкружување, во последно време нивното внимание е особено насочено кон еден друг аспект – европеизацијата/вестернизацијата, како клучен фактор кој го забрзува процесот на демократизација на овие држави. Овој *top-down* пристап е можеби понов во политичката анализа, но резултатите од примената на методот на условувањето се повеќе од очигледни. Се разбира, авторите различ-

Lidija Hristova, Ph. D.

**EUROPEANIZATION AS
A FACTOR IN THE
DEMOCRATIC
DEVELOPMENT OF NEW
DEMOCRACIES**

ABSTRACT

If at the beginning of the transition period, politicalologists were more concerned with the assumptions which might hinder the endeavor towards democracy of the once communistic countries by identifying as major factors their historical development, political culture and socio-economic environment, lately their attention has been focused on a different aspect – the Europeanization/westernization as a key factor which is speeding up the democratization process in these countries. This *top-down* approach is maybe just a recent one in the political analysis of today but the results of the application of the conditioning method are more than obvious. Understandably, authors interpret the *carrot* and *stick* methods differently:

но го толкуваат методот на *морков и ситиј*: gravity model, leverage, европеизација итн, но никој не ја негира неговата ефикасност.

Освен презентирањето на моделите на анализа кои се денес актуелни во литературата, ќе се направи обид за анализа на случајот на Р. Македонија, со намера да се види во која мера тие се применливи на *македонската транзициска приказна*.

Клучни зборови: европеизација, демократизација, нови демократии

gravity model, leverage, Europeanization etc. but nobody tries to deny their efficiency.

In addition to giving a presentation of the current analysis models which can be found in literature today, we'll also try and give an analysis in the case of Macedonia in order to see to what extent these can be applied to the *Macedonian transition story*.

Key words: europeanization, democratization, new democrats

lidija@isppi.ukim.edu.mk

Се покажа дека најпосле дочеканата транзиција кон демократија и пазарна економија на постсоцијалистичките земји не е ниту толку лесен ниту толку краткотраен процес и дека силниот ентузијазам за живот во слободно и богато општество не може да се оствари само со пресликување на институционалните аранжмани од развиениот Запад. Новите транзициски демократии се судрија со многубројни, некогаш нерешливи проблеми, кои битно го забавија нивниот демократски развој, меѓу кои, секако, најдрастични беа крвавите меѓуетнички судири на просторите на бившиот СССР, и, помалку неочекувано, на тлото на поранешна Југославија, земја која според многу елементи беше најблиску до либералните демократии. Тоа ќе придонесе во литературата да се внесат нови критериуми и нови класификации на демократиите (транзициски демократии, квазидемократии, псевдодемократии, слаби демократии . . .), со цел да се истакнат значајните демократски дефицити на земјите кои имаа аспирации кон привилегираниот и посакуван клуб на западни демократии. Цената што ја платија народите на овие земји беше висока и болна (наглото осиромашување на населението, крвавите војни, во најголем случај со етнички предзнак, високото ниво на корупција итн).

Но, со оглед на сложеноста на целокупниот зафат, денес, 18 години по падот на берлинскиот ѕид, најголем дел од нив поседуваат политичка стабилност и бележат задоволителен економски раст, при што дури 12 посткомунистички држави станаа членки на Европската унија, задоволувајќи ги високите стандарди на оваа политичка асоцијација. Погледнато од историска перспек-

ктивна, би рекле еден релативно краток период, иако можеби од гледна точка на обичниот граѓанин и неговиот животен век тоа транзитирање траеше предолго. Додека во првата деценија на транзицијата теоретичарите беа фокусирани во посочување на варијаблите кои го забавуваа демократскиот напредок (историски традиции, социоекономски карактеристики, политичка култура), следејќи ја логиката на *bottom-up* анализата, во вториот тие се фокусираа на варијаблите кои го забрзуваа тој развој¹. Тука секако спаѓа влијанието/притисокот што Европската унија го вршеше врз нив и што денес се оценува како значаен фактор во процесот на нивното *брзо демократско созревање*. Внесувањето во политолошката литература на еден нов термин - европеизација, кој ја презеде врз себе улогата на значајна експланаторна варијабла, значеше истовремено и менување на перспективата на анализата. Придвижувањето кон *top-down* анализата се покажа како неопходен пристап за објаснување на настанатите промени во општествените и политичките процеси на земјите кои имаа(т) аспирации да станат дел од европското семејство.

Прашањето е, како Европската интеграција и европеизацијата генерално ги засегаат јавните политики, политичкиот живот и политичкиот поредок на поделните држави. Многубројни автори се обиделе да дадат одговор на ова прашање, посочувајќи различни фактори на влијане во овие процеси, олеснувачки или отежнувачки околности кои го диктираат темпото и правецот на промените на национално ниво.

1. ШТО Е ЕВРОПЕИЗАЦИЈА?

Под европеизација се подразбира “појавата и развојот на различни структури на владеење на Европско ниво, што значи политички, законски и општествени институции поврзани со решавањето на политички проблеми, со што се формализираат интеракциите помеѓу актерите, како и политичките мрежи специјализирани за создавање правила на владеење (Cowles, Caporaso & Risse, 2001). Други реферираат на процесот како европеификација или комунитаризација каде европеизацијата е независна варијабла што влијае на домашните процеси, политики и институции.

Од друга страна, европеизацијата опишува еден нараснат процес кој го преориентира правецот и обликот на политиката до степен во кој политичката и економската динамика на ЕК станува дел од од организациската логика на националната политика и политичкото одлучување.

¹ Проблемите на демократската транзиција претставуваа голем предизвик за многу автори и истражувачи кои се занимаваа со чинителите и условите на нејзиниот (не)успех (Чепмен, Шапиро, Фримен, Морлино). Во политиколошката литература како највлијателни, сепак, се издвоија Стапан и Линц со компаративната студија за демократската транзиција и консолидација на земјите во три региони во светот.

Фокусирајќи се на промените во земјите кои и пристапуваат на ЕУ а произлегуваат од претходните недемократски режими, М. Emerson и G. No-utcheva (2004) европеизацијата ја операционализираат на следниот начин “. . . политичко-економската и општествената трансформација што ја подразбира европската интеграција, а која се остварува низ три вида на механизми, кои дејствуваат синергетски: -легални обврски во политичките и економските домени кои произлегуваат од барањата за пристап до ЕУи/или до Советот на Европа; објективни промени во економските структури и во интересите на индивидуите како резултат од интеграцијата во Европа; субјективни промени во верувањата, очекувањата и идентитетот на индивидуата , која изразува политичка волја да ги усвои европските норми за бизнис, политика и граѓанско општество”.

На европеизацијата и се дава и поспецифично значење, при што таа се поврзува со разрешувањето на конфликтите во нејзината периферија; таа се сфаќа и како еден широк модел на многустепено демократско владеење, при што проблемите на комплексните етнички федерации (Белгија, Шпанија, В. Британија), како и на мултиетничките општества на Балканот, сврзани со само- идентификацијата, наоѓаат далеку поповолни услови за разрешување. Европеизацијата, некои автори ја изедначуваат со вестернизацијата. Комплементарните политички акции на ЕУ и САД, засновани на заеднички вредносен систем и интереси (на Балканот, на пример) придонесуваат европеизацијата и вестернизацијата да се сфаќаат како единствен процес.

Овие и многубројни други дефиниции и поимовно теоретски определувања на *европеизацијата* укажуваат дека таа *суштински* се поврзува со *демократијата/демократиизацијата во нејзината либерално демократиска варијанта*. И притоа, можно е акцентот да се стави на европската политичка заедница во настанување и на проценувањето на динамиката и резултатите од тие процеси, што не упатува на дебатите помеѓу неофункционалистите, интерговернематалистите и поборниците на тн. *multi-level governance*; и второ, можно е анализата да се фокусира на влијанието што европските интеграциски процеси го имаат врз промените на национално/домашно ниво. Овој втор пристап, во кој правецот и длабочината на промените, како и нивната динамика на национално ниво претставуваат зависна варијабла е во фокусот на нашиот интерес во ова анализа. Следејќи ја логиката на *top-down* анализата идентификуваме две ситуации. Во рамките на самата ЕУ европеизацијата претставува еден инетрактивен процес во кој земјите членки во исто време се и играчи кои го иницираат процесот, но и актери кои имаат можност и понатаму да влијаат на неговото обликување. На европската периферија ова динамика е различна, бидејќи земјите кои се засегнати со европеизацијата (земји аспиранти) немаат институционални можности да учествуваат во одлучувањето што мошне ди-

ректно ги засега и нив. Во последниот случај, европеизацијата се однесува на еден аспект на надворешната политика на ЕУ.

Теоретската подлога за објаснувањето на механизмите на европеизацијата авторите ја бараат во *рационалниот инстиџуционализам*- преку политиките на условување (*conditionality*) и во *социолошкиот инстиџуционализам*- преку дифузија на нормите/вредностите и социјалното учење. Рационалниот инстиџуционализам ги третира актерите како свесни, рационални и целно ориентирани субјекти кои сакаат да ги максимализираат своите придобивки преку процената на трошоците и бенефитите од преземените акции. Од оваа перспектива европеизацијата се сфаќа како политичка структурална можност која на одредени актери им дава додатни ресурси за да остварат влијание, додека од друга страна поставува и ограничувања за други. Во основа се работи за редистрибуција на ресурси која се постигнува преку механизмите на условувања/притисоци. Социолошкиот инстиџуционализам реферира на идејата за прифатливост на промените, што значи дека актерите се раководени од колективно споделено разбирање за потребата од промени, што влијаат на (ре) дефинирање на нивните приоритети и цели. Тука го допираме проблемот на политичката култура и политичката социјализација, преку што актерите учат како да ги интернализираат новите вредности/норми и правила, со цел да станат дел од меѓународното општество. Првите се случуваат на пократок рок, додека за вторите е потребен далеку подолг период, но тие не се исклучуваат меѓу себе. Напротив, тие се случуваат симултано, или пак карактеризираат различни фази на процесот на прилагодување.

2. ЗОШТО СЕ СЛУЧУВААТ ПРОМЕНИТЕ?

Потпирајќи се на рационалниот и социолошкиот инстиџуционализам многубројни автори се обидуваат да понудат свои видувања (некои ги нарекуваат и модели) за специфичните околности и/или фактори кои го детерминираат процесот на влијание на европеизацијата врз пооделните држави. Основниот предизвик е да се одговори на прашањето: зошто правецот, обемот, длабочината на промените како и нивната динамика, се разликуваат во многу случаи.

2.1. Несовпаѓањето и олеснувачките фактори -основни услови за промени.

Соред Тања А. Borzel и Thomas Risse (2000), постојат два условия за да се очекуваат домашни промени како одговор на европеизацијата. Првиот, мора да постои некој **степен на некомпатибилност/несовпаѓање** помеѓу процесите, политиките и институциите на европско и на национално ниво. Степенот на тоа несовпаѓање ги создава адаптативски притисоци (колку е поголемо не-

совпаѓањето толку се поголеми притисоците), што претставуваат неопходен, но не и доволен услов за настанување на промените. Вториот услов е постоење на некои **олеснителни фактори**-било да се тоа актери, институции, структури кои ќе одговорат на адаптациските притисоци .

Олеснувачките фактори се поврзуваат со *осџособеността на домашните акџтери* да ги искористат структурните можности што ги дава европеизацијата. Доколку станува збор за домашна промена како процес на редистрибуција на ресурсите, способноста да се надминат мултиплицираните вето точки во домашната инситуционална структура, како и постоењето на формални инситуции се идентификуваат како олеснителни околности што актерите можат да ги искористат во своја полза. Како примери за првиот случај се посочуваат германската реформска политичка струја, која беше способна да ја потисне домашната опозиција во однос на либерализацијата во областа на приватизацијата и дерегулацијата, додека италијанските синдикати и секторски асоцијации успешно го блокираа секој обид за реформа. Како примери за олеснувањата што формалните инситуции им ги нудат на актерите се посочуваат директните релации што регионите ги воспоставуваат со европските центри на одлучување, овозможувајќи им далеку поефикасно влијание врз домашните централни власти во прифаќањето на поволни (за нив) политики. Но, многу региони ги немаат потребните ресурси (човечки, материјални, експертиза) за да бидат постојано присутни на европско ниво и да ги користат новите (потенцијални) можности². Слична е ситуацијата и со организациите за женски права³.

Што се однесува до домашната промена како процес на социјализација и учење, примерите укажуваат дека во случаите на консензуална или кооперативно ориентирана култура полесно се надминуваат многубројните вето точки во системот. Овозможувајќи да се споделат адаптациските трошоци, таквата култура го поддржува процесот на прилагодување, додека конфронтирачката и плуралистичка култура ги инхибира домашните промени⁴.

Три различни степени на домашни промени. Во зависноот од длабочината на промените што ги предизивува европеизацијата, Borzel и Risse сме-

² Додека Баварија и Каталунја, на пример, се доволно силни да воспостават регуларни односи со ЕУ институциите, на Естемадура или Бремен им недостасува акциски капацитет за тоа. Затоа многу региони ги канализираат своите инетреси во Европскиот политички процес со посредство на своите централни влади (Jeffery, 2000 kaj Borzel and Risse 2000).

³ Во Велика Британија јавните агенции и други комплементарни инситуции им помагаат на организациите за женски права да ги користат ЕУ директивите во понатамошната борба за женските права, додека во отсуство на такви формални инситуции француските женски организации не беа способни да ги надминат домашните отпори за имплементацијата на ЕУ директивите (Carogaso and Jupille 2001 kaj Cowles, Carogaso & Risse, 2001)

⁴ Консензуалната корпоративистичка култура во Холандија и Германија ја олесни либерализацијата на секторот за транспорт, нудејќи компензација за потенцијалните губитници од домашните промени (Heritier 2001). Од друга страна, конфронтирачката и плуралистичка култура, ги инхибира домашните промени, како во случајот со Шпанските региони, како одговор на ЕУ документите. (Borzel, 2001).

таат дека е можно да се идентификуваат три различни степени на промени, односно три различни процеси: 1. **Апсорбција**: Земјата е способна да ги инкорпорира Европските политики или идеи, без значајно/субстантивно модифицирање на постоечките процеси, политики и институции. Степенот на промени е низок. 2. **Акомодација**: Земјата се акомодира на европските притисоци со прилагодување на постоечките процеси, политики и институции без да ги измени битните карактеристики како и колективното разбирање кое е поврзано со нив. Тоа се постигнува со вметнување на новите политики и институции во веќе постоечките, без промена на последните. Степенот на промена е умерен. 3. **Трансформација**: Земјите ги заменуваат политиките, процесите и институциите со нови, кои се суштински различни од постојните или ги модифицира постојните до мера во која нивните основни белези, како и колективните сфаќања за нив, се фундаментално изменети. Степенот на промените е висок⁵.

2.2. Промените како резултат на гравитацискиот модел

Основната теза на Emerson и Noutcheva (2004) е дека брзата и длабока демократизација се објаснува во голема мера со можноста и извесноста за интегрирање и укотвување во најголемиот светски центар на демократијата-ЕУ. Онаму каде што не постои таква гравитациска сила, демократијата ќе остане универзална тенденција, но нејзината динамика ќе биде многу забавена, а неизвесностите и опасностите од реверзибилни процеси ќе бидат поголеми. Тенденциите на другите држави да конвергираат во демократскиот модел на центарот, констатираат Emerson и Noutcheva, зависат од квалитетот и привлечноста (атрактивноста) на таа демократија, од нејзината географска и културно-историска близина како и од нејзината отвореност кон периферијата. Авторите ја поткрепуваат својата теза со рангирањето на демократиите според критериумите на познатата светска агенција Freedom House.

Рангирање на демократиите на европската периферија. Анализата на податоците на Freedom House ни овозможува драгоцен сознанија за еволуцијата на демократските процеси во светот. Оценувајќи го степенот на демократизација според посебни критериуми, оваа агенција ги групира земјите во 5 категории: консолидирани демократии, полу-консолидирани демократии, транзициски влади или хибриден тип, полуконсолидирани авторитарни режими, консолидирани авторитарни режими. Преку анализата на податоците во временскиот период од 7 години (1997-2003), авторите доаѓаат до две глобални сознанија. Прво, постои позитивна корелација помеѓу повисоко рангираните земји и нивната блискост до европските интеграциски структури. Земјите кои во анализираниот период го промениле своето место во ранг листата - во позитивна или негативна насока - во исто време се приближиле или оддалечиле

⁵ Иако авторите зборуваат пред се за земјите членки на ЕУ, сметаме дека нивните размислувања се интересни и можат да бидат применети и на државите аспиранти.

од центарот на демократијата, што во основа само ја потврдува првата констатација. Авторите одат во детална анализа на пооделните случаи во сите пет категории, посочувајќи притоа дека атрактивноста на гравитациониот центар на демократијата, како и комбинацијата на механизмите на условување ги тера пооделните земји да ги прифатат условувањата за да стигнат до посакуваната цел.

Од друга страна, отсуството на таквата интегративна димензија значи дека гравитациониот модел не може да функционира како, на пример, во случајот на САД и Латинска Америка. Широките структурни разлики меѓу ЕУ и САД, како два центра на демократијата, доведоа до различна култура или филозофија на демократизацијата во однос на остатокот од светот, сметаат авторите. ЕУ беше во состојба да употреби екстремно наметливи политички условувања за да ја обезбеди демократската практика, но само во својата гравитациона орбита, во која интегративната перспектива го легитимизира условувањето (Emerson, Noutcheva).

Зошто гравитациониот модел не функционира во однос на Русија?

Во литературата е широко прифатена тезата дека во руската полу-демократија се видливи тенденциите кон авторитарниот президенцијализам, што пред се се врзува за Путиновото владеење. Од друга страна, испитувањата на јавното мислење констатно покажуваат дека Путин и неговиот начин на практикување на демократијата уживаат мошне широка поддршка кај народот.⁶ Овие податоци сугерираат дека европеизацијата во случајот на Русија не игра улога на гравитациони модел и тоа ниту на ниво на политички елити ниту на ниво на јавност/граѓанство.

Многубројни се обидите да се објасни феноменот на Руската постсоцијалистичка ера. Објаснувањата одат на линија на тоа дека Русите од добата на царизмот до комунистичкиот период се навикнати на мошне силни политички лидери, а дека во поскомунистичкиот период граѓаните се судрија со опасноста од хаотична демократија, слаба држава, дезориетирано и неспособно политичко лидерство (Јелцин), што постепено лизгаше кон политичка дезинтеграција и економска сиромаштија. Ако постсоветскиот граѓанин ја доживеа западната демократија како тотална морална, економска и политичка деградација, зошто таа би претставувала посакувана дестинација, се прашуваат аналитичарите. Обидите на ЕУ да изврши притисок врз руските власти поради непочитувањето на човековите права (особено поврзани со Чеченија, Гагаузите), владеење на правото, независноста на медиумите- завршија неуспешно. Руси-

⁶ Интересно е притоа дека следните политичари на ранг листата се неререформираниите комунисти Каританов и Зјуганов и ултра-националистот Жириновски, иако за волја на вистината процентот на оние кои им изразуваат доверба кај сите тројца е под 10%.

те политички елити со индигнација ги одбија притисоците, коментирајќи дека доколку оценките се прават од гледна точка на Западната демократија, тогаш, значи дека постојат и други модели на демократија - Источна, Јужна итн. . . Значи, тие ја одбиваат идејата за универзализација на либералната демократија, како единствена референтна рамка за евалуација на демократските процеси во актуелните демократски поредоци. Можеби најилустративен пример за руската само-перцепција *vis-a-vis* европската интеграција е изјавата на поранешниот министер за надворешни работи на Русија, Иван Иванов: “Нашата земја нема никаква потреба да се интегрира во ЕУ. Тоа би значело губење на нејзините уникатни евроазиски специфики, губење на улогата на центар за реинтеграција на ЦИС, на независноста на нејзината економска и одбранбена позиција . . . Најпосле, големите сили (а многу е рано за да престанеме себе си така да се нарекуваме), не се вклучуваат во инетгративни униии/заедници- тие самите креираат такви униии околу себе си” (кај Emerson i Noutcheva).

Ваквата позиција на Русија го поставуваат во една сосема друга перспектива потенцијалот на европскиот гравитациски модел или политичките условувања, но и на останатите механизми, како значајни сегменти на она што го нарекуваме европеизација.

Сегашните политички режими на Украина, Молдова, Грузија и Ерменија се доста флуидни во однос на движењето кон демократски реформи⁷. Цврстите врски помеѓу политичките и бизнис елитите, засновани врз длабока корупција, создадоа силни центри на отпор кон економските и политичките реформи. Но овде не се работи за истиот тип на отпор и незаинтересираност кон демократијата како во случајот на Русија. Додека овие земји ја посакуваат европската перспектива во една подалечна иднина, во Рускиот случај се работи за разлика во идентитетите во однос на Западна Европа. Би можело да се претпостави дека, во колку Русија продолжи да ги продлабочува разликите со Западна Европа, зајакнувајќи ги недемократските тенденции (а тоа ќе се случи бидејќи не ќе може да се справи со проблемите, особено оние поврзани со Чеченија и воопшто почитувањето на човековите права), во толку нејзините соседи ќе бидат повеќе свртени кон европеизацијата, констатираат голем број од аналитичарите.

2.3. Широките бенефити како причина за промените

Поаѓајќи од тезата дека европеизацијата е уникатен пример во историјата, бидејќи никогаш порано суверените држави добороволно не се сложиле да одговорат на толку широки барања и потоа да се подложат на толку

⁷ Авторите сметаат дека нивното членство во Советот на Европа, како и прифаќањето на Европската конвенција за фундаментални слободи И човекови права, како И јурисдикцијата на Европскиот суд за човекови права во Стразбург, се исто така значајни сидра за развој на демократијата, иако досега резултатите од нивната примена во овие земји се скромни.

строги процедури за верификација за да влезат во една меѓународна институција, Вахудова одговорот на овој феномен го бара во две причини: *значаењето на бенефициите и маѓнијудајта на барањата*. Колку се поголеми бенефициите толку е поголема потенцијалната политичка волја на земјите апликанти да одговорат на барањата. Очекуваните бенефиции се пред се од економска и безбедносна природа: отворање на заедничкиот пазар, зголемување на безбедноста и со тоа редуцирање на неизвесноста за сопствениот општествен развој. Понекаде тоа се рационализирале и како можност да се избега од контролата на Москва и да се вратат повторно на европските корени.

Во бенефитите на европеизацијата се вбројува и можноста за регулирање на односите со моќните соседи: побогатите и силни држави да дејствуваат поефикасно на колективна основа, а помалите и сиромашните да добијат пристап во клубот на просперитетните, во кој постојат правила кои се применуваат на сите. Откако стануваат дел од клубот на привилегираните тоа им овозможува да ги искажат своите интереси, преференции и да превенираат или да ја ублажат доминацијата на посилните (Grieco, 1995, Keohane 1993, кај Vachudova 2002)⁸. Ако притоа се појде од фактот што три четвртини од барањата на ЕУ се конзистентни со реформите неопходни за изградба на стабилна либерална демократија и функционална пазарна економија, произлегува дека бенефитот е двоен,⁹ ќе констатира Вахудова.

Условувањата ги инспирираат реформите во судството, администрацијата, каде политичката инерција може да ги блокира реформите, а интегративните процеси ги охрабруваат домашните актери кои го подржуваат членството во ЕУ и ја намалува моќта на анти-западните актери во општеството. НАТО се појавува како значаен гарант за безбедноста во Европа и членството во НАТО се поврзува со она во ЕУ.

Екстензивни барања

Релациите што се воспоставуваат помеѓу земјите аспиранти и ЕУ ја изразуваат изразената *асиметрична моќ* меѓу двата субјекта. Пристапувањето претпоставува мошне екстензивни/масовни барања, за кои не се преговара (non negotiable), тие униформно се препорачуваат и се бара нивна стриктна примена: сите кандидати се субјект на исти барања и се проценувани/оценувани врз еден, повеќе или помалку, меритократски принцип, смета Вахудова.

По својата содржина, барањата изразуваат еден широк консензус во корист на либералната демократија, пазарниот капитализам (воспоставување на функционална економија која ќе биде во состојба да ги издржи компети-

⁸ Од друга страна исклучените имаат трошоци, што се чинат сериозни: намален проток на пари и директни странски инвестиции, заштитини контингенти, затворен пазар за земјоделски производи.

⁹ Повеќето економски реформи кои ги бара ЕУ се препорачани и од Светската банка од Меѓународниот монетарен фонд.

тивните притисоци) и мирољубивото разрешување на споровите¹⁰. За одбележување е дека на ЕУ и е дадено правото да го проценува квалитетот на демократијата, третманот на малцинските права, како и надворешната политика на земјите аспиранти, иако земјите членки во некои од тие подрачја го немаат регулирано и хармонизирано своето сопствено однесување.¹¹ Оттука и прашањето за двојните стандарди.

Најочигледниот пример на одржување на двојните стандарди е во заштитата на малцинските права: додека ЕУ институциите немаат улога во проценувањето на нивната заштита во 15-те земји членки, таа ги евалуира достигањата кај кандидатите- состојба што е само донекаде подобрена со Договорот од Амстердам во која се земјите се повикуваат (чл. 13) да се борат против дискриминација врз расна и етничка основа. Сите барања треба да бидат прифатени и исполнети во моментот на пристапувањето, а во т. н. screening процес Комисијата проценува во која мера легислативата и стандардите се прифатени. Со напредување на реформите поглавјата се затвораат и преговорите продолжуваат/напредуваат. Кандидатите доброволно се подвргнуваат на овој процес-тие не се присилуваат.

Од што зависи одговорот на барањата?

Според Вахудова, одговорот на домашните елити ја потврдува хипотезата на либералната теорија дека суштината и на надворешната и на домашната политика е обликувана од релацијата држава-општество. Владејачките елити се разликуваат значително во зависност од тоа како ги интерпретираат и преточуваат преференциите на општеството за ЕУ членство во домашната и надворешната политика. Клучната експланаторна варијабла за позиционирањето на елитите е постоењето на силна антикомунистичка елита, што определува дали државите ќе го прифатат либералниот или националистички модел на промени.

Во либералниот модел, некогашните дисиденти ја земаат државата во свои раце и го поставуваат политичкиот дискурс, спроведувајќи релативно успешни пазарни реформи и маргинализирајќи ги екстремните националисти и комунисти. Во националистички модел, националистите (кои вообичаено се некогашните неререформирани комунисти) ги добиваат изборите и владеат со страв од економски реформи и недоверба кон малцинствата. Нивното владе-

¹⁰ Документи на Комисијата кои се однесуваат на пред-пристапниот процес. <http://europa.eu.int/comm/enlargement/>. Преточени во т. н. Копенхашки критериуми (јуни 1993): стабилност на институциите кои ја гарантираат демократијата, владеење на правото, човекови права и заштита на малцинските права.

¹¹ “Многу години Копенхашките критериуми немаа легална основа во спогодбите на ЕУ. Тоа се подобри на некој начин во 1997 со Амстердамскиот Договор, во која со член 6 се бара членовите да прифатат некои демократски стандарди, а член 7 пропишува исклучување од гласањето во Советот на оние кои тоа не го применуваат, ќе констатира Вахудова.

ење е одбележано и со мошне силна корупција (On comparing transition, King 2000). Овие тези, Вахудова ги илустрира со неколку примери. Во Полска, Унгарија и Чехословачка елитите кои дојдоа на власт во 1989-90 го црпеа својот легитимитет од поддршката на вредностите на либералната демократија, па така западниот модел беше толку силно интернализиран што ја играше улогата на вистински домашен фактор на европеизацијата (Moravcsik 1997 и Keohane and Milner 1996, кај Вахудова). Во Бугарија и во Романија состојбите беа поинакви. Отсуството на јака антикомунистичка елита креираше политички вакуум во 1989, што им овозможи на неререформираниите комунисти и на националистичките опортунисти во Словачка да победат користејќи го етничкиот национализам и стравот од економски реформи. И покрај прозападна реторика, тие промовираа нетолеранција, саботирање на реформите, етнички национализам и економска корупција, со што ја поткопаа демократијата.

Пасивниот и активниот лоси на моќта на ЕУ

Според Вахудова во процесот на европеизацијата е можно да се разликуваат две фази, во кои механизмите на влијание на ЕУ се различни. Во првиот период - 1989-94, политичките промени зависат пред се од домашните фактори (особено од постоењето на антикомунистичката елита), а влијанието на меѓународниот фактор е слабо. ЕУ спроведуваше пасивно влијание, дејствувајќи и пред се со силата на својата атрактивност. Државите со либерален политички модел се покажаа далеку посензитивни кон разбирањето на суштината на либералната демократија па така генералните очекувања на ЕУ во многу области се совпаднаа со политичката агенда на либералните влади. Националистичките држави останаа само на реториката.

Во вториот период 1995-1999, меѓународниот фактор игра далеку поактивна улога во обликувањето на демократизацијата. Механизмите на влијание беа различни. Прво, преку дипломатски канали се притискаа владите да изменат некои политики особено оние за малцинствата. Второ, ЕУ отворено го искажуваше своето одобрување и неодобрување во однос на политиките, поврзувајќи ги оцените со подобноста на државата за членство во ЕУ. Во националистичките модели, освен во случаите кога се очекуваа непосредни и конкретни бенефиции (заем од ММФ, или СБ), притисоците имаа зачудувачки мали ефекти или пак позитивните одговори беа од манипулативен карактер. Трето, ЕУ влијаеше подиректно на резултатите од изборите, преку промена на префернциите на електоратот. Поткопувајќи ги изборните стратегии на националистите, укажувајќи на трошоците/загубите за државата и нудејќи алтернативни политики-брзо членство во ЕУ, ЕУ го подржуваше граѓанското општество и опозициските партии¹².

¹² Во литературата се наведуваат бројни примери. Опозициите од Словакија, Романија и Бугарија добија јасни сигнали од ЕУ и НАТО и со конкретна поддршка- со западни пари и совети за да се

3. ЕВРОПЕИЗАЦИЈАТА И РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Македонската транзициска приказна не спаѓа меѓу најуспешните. Денес, 18 години од прогласувањето на независноста, државата се судира со сериозни дефицити во својот демократски развој, а добиениот кандидатски статус (2004) трае предолго, па некои дури зборуваат и за стагнирање во демократска смисла. Погледнато од перспективата на моделите на европеизација, значи ли тоа дека гравитациската моќ на ЕУ не беше доволно атрактивна, односно дека во Македонија преовладуваше националистичкиот политички модел (како резултат на непостоење на силна антикомунистичка опозиција), кој не се покажа доволно сензитивен на европските притисоци и условиња. Прашањето бара подолга елаборација, но со оглед на расположивиот простор ќе се задржиме на неколку основни тези.

Гравитацискиот модел функционираше мошне силно во однос на РМ, не само поради големиот (би рекле нереален) ентузијазам во однос на очекувањата од демократизацијата, туку и поради ранливоста на македонската демократија. Три фактори особено влијаеја на таа состојба: создавањето на сопствена држава во едно релативно непријателско опкружување, мултиетничкиот карактер на државата, кризата во економскиот развој, чија најслаба точка беше долготрајната невработеност од околу 32-35% во целиот транзициски период. Дејството на трите фактори се поддржуваше меѓусебно, зајакнувајќи го негативното влијание врз демократскиот развој. Во такви околности на РМ и беше нужна европеизацијата, што беше широко распространето мислење и на ниво на политичките елити и на ниво на јавноста/граѓаните¹³.

Што се однесува до тезата дека на демократијата треба да и претходи револуција, што реферира на постоење на антикомунистичка елита, во македонскиот случај таквата елита отсутуваше. За разлика од други средини, во Македонија никогаш не постоеше силно дисидентско движење-опозиција на комунизмот, која после 1989 година би можела да ја преземе власта и да внесе нов, свеж дух, односно да биде нова движечка сила и во вредносна и во политичка смисла. «Револуцијата» во Република Македонија ја изведоа старо-новите сили.

Идејно политичката профилација на македонските политички партии, како најзначајни лостови на демократизацијата, беше тешко препознатлива, барем во најголемиот дел од транзициониот период. Најзначајната поделба во македонското општествено ткиво се случи во долж етничките линии и парти-

позиционираат себеси како кредибилни алтернативи, и притоа не се гледаше дали се тие од десна, лева или умерена провинијенција.

¹³ Во целиот транзициски период во РМ релевантните политички партии беа за евроатланските интеграции, а испитувањата на јавното мислење констатно покажуваа мошне високо ниво на поддршка на таквите политики-над 90%!

скиот систем се структурираше следејќи ја таквата поделба. Останатите линии на поделба не ја следеа логиката на еден класичен политички спектар¹⁴. Национализмите, корупцијата, кршење на човековите права, непочитување на принципот на владеење на правото, помалку или повеќе беа обележје на сите политички гарнитуре.

Оттука би можеле да се сложиме со тезата дека македонските политички елити во недоволна мера ги промовираа приоритетите на општеството во однос на европеизацијата, поаѓајќи пред се од своите тесно партиски и лични интереси.

Но ова би била песимистичката варијата на македонската транзициска приказна. Оптимистите би рекле дека, со оглед на објективните околности и проблеми (историско-културен контекст, социоекономскиот развој, екстерните шокони, георгафската положба во однос на ЕУ, мултиетничкото општество) со кои се судри Република Македонија во својот демократски развој, таа успеа да направи значајни чекори, а пред се: макроекономската стабилност, економските реформи, борба против корупцијата, реформи во одбраната, високо ниво на почитување на малцинските права- (Малеска М. Христова Л. , 2007). Во голема мера тие беа резултат на ситемот на условувањата/притисоците од страна на ЕУ и НАТО. Основен проблем со кој сега се судира државата во своите европски интеграции е спорот со Грција за името, кој според ни еден критериум не спаѓа во условите за прием во ЕУ и НАТО. Но, со оглед на консензуалниот начин на одлучување во овие организации, тој се наметна како мошне сериозна пречка за нејзините евроатлански аспирации.

Од гледна точка на нашата анализа оваа ситуација отвора повеќе прашања/проблеми. На национално ниво тоа се следните: домашните елити секогаш можат да добијат силно покритие за својата немоќ да се справат со демократските дефицити, со што се замаглува нивната реална одговорност; предолгото чекање (поврзано со овој проблем) предизвикува негативни последици врз македонското политичко ткиво: испитувањата на јавното мислење за прв пат покажуваат голема поделеност меѓу македонската и албанската популација во однос на евроинтеграциите, стратешка точка во однос на која македонското поделено општество покажуваше висок степен на кохезивност. Секој кој ја познава актуелната ситуација на Балканот ќе рече дека опасностите за регионална нестабилност се наголемуваат.

Во јавноста се поставува и прашањето, дали Македонија не се нашла на погрешно место и во погрешно време кога станува збор за приклучувањето кон ЕУ, бидејќи Европа се судира со сериозни проблеми сврзани за нејзиниот

¹⁴ Внатре во етничките блокови владееше релативно конфузна состојба во однос на идејно политичката профилирација, па мошне тешко би можеле да разликуваме либерален наспроти националистички блок-реформски и антиреформски сили, во онаа смисла во која тоа го сугерираат понудените модели за европеизација

идентитет (дали и до кога ќе се проширува со нови членови, што тоа ќе значи за нејзиниот идентитет и за нејзината функционалност како политичка заедница. Потоа дали со прифаќање на грчките условувања Европа не влегува во една спирала на Балканизација (имајќи предвид дека се на повидок други билатерални условувања (Словенија спрема Хрватска, можеби утре Хрватска во однос на Србија . . .)

Дали ова не значи понатамошно релативизирање на меритократскиот принцип во условувањата и компромитирање на гравитациониот модел на европеизацијата? Се разбира прашањата од овој тип претставуваат голем предизвик за македонските политички елити, но мислам и за ЕУ.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. Cowles M. G. , Caporaso J. , Risse T. (Eds) *Transforming Europe. Europeanization and Domestic Change*. Cornell University Press: Itaka NY, 2001
2. European Commission. *Progress Reports on the Former Yugoslav Republic of Macedonia 2004-2009* http://ec.europa.eu/enlargement/candidate-countries/the_former_yugoslav_republic_of_macedonia/key_documents_en.htm
3. Schopflin G. *The new Russia: a model state*. created 27. 02. 2008
4. Hristova L. La democratie post-comuniste: identite politique dans *Transition et «re»construction des societees*. LSCI-IRESCO, CNRS 2001 <http://eiop.or.at/eiop/texte/2000/pristapeno> 29. 11 2008
5. Krastev I. , *Russia Vs Europe: the sovereignty wars*. created 5. 09. 2007
6. Linc H. , Stepan A. , *Demokratska tranzicija i konsolidacija: Juzna Evropa, Juzna Amerika i postkomunisticka Evropa*. Filip Vishnic: Beograd, 1998
7. Emerson M. , Noutcheva G. , *Europeanisation as a Gravity Model of Democratisation*” conference of the Center for Democracy, Development and the Rule of Law, Stanford University, 4-5 October 2004
8. Vachudova M. A. , *The leverage of European Union on Reform in Postcomunist Europe*. ECPR Joint Session Workshops, Turin, 22-27 March 2002
9. Vachudova M. , A. , *The leverage of International Institutions on Democratizing States: Eastern Europe and the European Union*, Robert Schuman center for Advanced Studies, European University Insitute, Working Papers, RSC No. 2001/33
10. Morlino L. , *Anchors and democratic change*, *Comparative political studies*. Vol. 38 N. 7, 2005 pp. 747-770
11. Borzel T. and Risse T. *When Europe Hits Home: Europeanization and Domestic Change*. EIOP, 29. 11. 2000
12. UNDP: BLUE RIBBON KOMISSION, 2006

13. www.freedomhouse.org/media/pressrel/05552404b.htm
14. Малеска М. , Христова Л. , Ананиев Ј. , *Споделување на власта-нов модел во мултикултурниите општини во Македонија, второ издание*. МЦМС, АДИ, ИАН КОЛИНС: Скопје 2006
15. Мирчев Д. Христова Л: *Македонското политичко општество” во Модерната политикологија*. Универзитет ФОН И Култура: Скопје, 2008